

Копанчук О.Є.

Національний університет цивільного захисту України

ГНОСЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ У СФЕРІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

У статті комплексно досліджено та висвітлено гносеологічні аспекти становлення національних інтересів у сфері міжнародних відносин.

Авторкою зроблено висновок про багатоаспектність поняття «національний інтерес», яке доцільно розмежовувати виходячи із вузького та широкого розуміння, внаслідок чого запропоновано авторське розуміння окреслених категорій з огляду на здобутки наукової дослідницької діяльності та положень чинного законодавства України: у вузькому сенсі – як сукупність прийомів та засобів, які спрямовані на розвиток та забезпечення найбільш важливих сутнісних характеристик держави: незалежність, територіальна цілісність та безпека, збереження економічної самостійності та стабільності, культурної, національної самобутності суспільства й розвиток оптимального життєвого рівня у соціумі, у широкому значенні – як сукупність основоположних сфер діяльності держави в найбільш важливих аспектах суспільного та державного життя.

Зроблено висновок, що громадські та національні інтереси взаємодоповнюють та взаємозумовлюють одне одного. Суспільні інтереси знаходяться певною мірою в залежності від ситуації на міжнародній арені, а національні інтереси, своєю чергою, відчують прямий вплив економічної ситуації в країні, рівня її соціальної та політичної стабільності, громадського середовища тощо. Важливим фактором, особливо для країн з економікою перехідного типу, є наявність тенденції до посилення пріоритету громадських інтересів над національними.

Зазначено, що реалізація національних інтересів на міжнародному рівні нерозривно пов'язана з утвердженням та підтриманням національної безпеки, яку доцільно визначити як сукупність зв'язків та відносин, які визначають такий стан особистості, суспільства, держави, за якого забезпечується їх стійке, стабільне існування, націлене на задоволення та реалізацію життєво необхідних потреб, здатність до змоги вживати необхідні та адекватні заходи за наявності внутрішніх чи зовнішніх загроз.

Окрім того, запропоновано певні наукові судження та результати, які характеризуються новизною в окресленому предметі дослідження.

Ключові слова: національні інтереси, державне управління, національна безпека, міжнародні відносини, гносеологія, управління у сфері державної безпеки.

Постановка проблеми. В умовах становлення української незалежності та прийняття Основного закону держави закріплено основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від будь-яких загроз. Водночас декларативні норми за відсутності чіткого розуміння основоположних категорій та закономірностей становлення й розвитку національних інтересів, у тому числі кризь призму гносеологічних засад, будуть вважатися лише абстрактною фікцією, яка не має належного ступеня впровадження та функціонування.

Особливо актуальними ці питання постають в аспекті наближення вітчизняного законодавства до стандартів Європейського Союзу в умовах ратифікації Україною угоди про асоціацію

й видозмінення комплексу державно-управлінських заходів та напрямів, що, безумовно, свідчить про актуальність вибраної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-прикладні аспекти дослідження національних інтересів досить часто привертати увагу вітчизняних та закордонних вчених, зокрема таких як О.В. Воронянський, Д.О. Глембоцький, О.Г. Гончаренко, В.П. Горбулін, А.Б. Качинський, І.В. Пантелейчук, В.О. Саламатов, А.І. Семенченко, Г.П. Ситник тощо [1–6].

Водночас зазначені вчені, як правило, розглядали проблематику становлення національних інтересів загалом або окремі закономірності, які сприяли встановленню цього інституту в Україні. Проблематика ж становлення національних інтересів у сфері міжнародних відносин із точки зору

гносеологічних аспектів дослідження ще не отримала належного теоретико-прикладного обґрунтування та дослідження.

Метою статті є наукове обґрунтування та дослідження становлення національних інтересів у сфері міжнародних відносин із точки зору гносеологічних аспектів.

Виклад основного матеріалу. Концептуальні аспекти становлення та формування національних інтересів у контексті міжнародної діяльності завжди привертала увагу вітчизняних та зарубіжних вчених, водночас, незважаючи на особливу зацікавленість до цієї проблематики, станом на сьогодні відсутні будь-які однозначні висновки та положення.

Власне, дефініція «національний інтерес» є загальноживаною категорією, але досить дискусійною з точки зору здійснення державного управління, юриспруденції, соціально-гуманітарного циклу наукових досліджень. Складність розкриття зазначеної категорії пов'язана, перш за все, із тим, що кожен науковець трактує це поняття, виходячи з власних світоглядних орієнтирів, суб'єктивного розуміння правил та механізмів забезпечення державного управління загалом.

Дискусії щодо визначення поняття «національний інтерес» беруть свій початок ще з часів творчої діяльності таких відомих мислителів та філософів, як Ніколо Макіавеллі, Девід Юма, які розкривали сутність цього державно-управлінського явища як окремих виток політичного реалізму [7, с. 93–94].

Поняття «національний інтерес» було введено в науковий обіг на семантичному рівні у 1935 р. внаслідок включення до Оксфордської енциклопедії соціальних наук, відповідно до якого сутність національного інтересу запропоновано розуміти лише в тісному взаємозв'язку із принципом забезпечення державності як найвищою цінністю будь-якого суспільства, адже незалежно від історико-правового періоду становлення державності, будь-яка соціокультурна сфера буде забезпечувати та відстоювати найважливіший аспект – власні потреби, права та блага [8, с. 122].

З огляду на комплексний та доктринальний аналіз окремих наукових досліджень вказаної проблематики, вважаємо, що поняття «національний інтерес» можна визначити лише шляхом окреслення його місця і ролі в державно-правовій та міжнародній діяльності, з урахуванням:

- об'єктивних потреб суспільства та усвідомлення їх необхідності;
- суб'єктивізації окремих соціальних груп та населення загалом;

- трансформації національних потреб та інтересів у державні, шляхом встановлення зовнішньополітичних цілей, які можуть бути опосередковані за допомогою зовнішньополітичних, дипломатичних, економічних, військових та інших управлінських чинників;

- аналізу наявних і потенційно-необхідних державних ресурсів;

- прогнозу належної моделі поведінки інших учасників міжнародних відносин;

- методик та характеристик оцінки виконання поставлених цілей та напрямів їх подальшого прогнозування.

Кожна держава, функціонуючи як учасник міжнародних відносин та повноправний член світового товариства, вибудовує власну модель реалізації державницьких функцій, напрямів свого розвитку, плани та перспективи, оперуючи при цьому власними ідеалами та інтересами, які опосередковуються як правовими нормами, так і нормами моралі. Така концепція була запропонована С. Хантігтоном у науково-дослідній роботі, який зробив висновок, що національні інтереси завжди є егоїстичними [9, с. 39].

Відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» № 2469-VIII від 21.06.2018 р., національні інтереси України – це життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян [10].

Враховуючи множинність наукових поглядів стосовно визначення поняття «національний інтерес», вважаємо за необхідне висловити власну науково-теоретичну концепцію із цієї проблематики, яка полягає в тому, що:

- національний інтерес є об'єктивною категорією, яка виникає з урахуванням специфіки географічного розташування держави, форми її правління, моделі розвитку економіки, особливостей прийняття управлінських рішень, культурних та інших чинників, у тому числі людських інтересів та потреб;

- рівень успішності проведення політики держави та активізації реформ є наслідком правильно визначеного та сформульованого національного інтересу;

- внутрішня політика кожної держави має узгоджуватись із захистом національних інтересів на міжнародній арені з метою дотримання загальних інтересів міжнародних інституцій;

- національні інтереси кожної держави мають відокремлюватися від громадських

інтересів, з огляду на те, що міжнародний рівень забезпечення управлінської політики є індикатором зовнішньої політики держави [1, с. 132; 3, с. 74].

З огляду на вищевикладене можна зробити висновок про багатоаспектність поняття «національний інтерес», а тому цілком доцільно розмежовувати сутність цієї дефініції, виходячи із вузького та широкого розуміння. У вузькому сенсі – це сукупність прийомів та засобів, які спрямовані на розвиток та забезпечення найбільш важливих сутнісних характеристик держави: незалежність, територіальна цілісність та безпека, збереження економічної самостійності та стабільності, культурної, національної самобутності суспільства й розвиток оптимального життєвого рівня у соціумі. Зазначене положення передбачає, що розвиток взаємозалежних політико-державних факторів є наслідком фактичного обмеження суверенітету країни на міжнародному рівні з метою забезпечення загальних ідей та концепцій. У широкому значенні національний інтерес – це сукупність основоположних сфер діяльності держави в найбільш важливих сферах суспільного та державного життя.

Водночас представлені ідеї не можуть слугувати оптимальною моделлю в процесі визначення основоположних засад функціонування й забезпечення національних інтересів на міжнародному рівні, оскільки державно-політичний лад продукує необхідність в оптимально-універсальному визначенні цієї категорії. Задля вирішення цього завдання доцільно зазначити, що в уніфікованій міжнародно-управлінській діяльності національний інтерес є офіційно вираженою, об'єктивно зумовленою сукупністю потреб суспільства, що випливає з національних цінностей відповідної держави, спрямованої на виникнення, зміну та розвиток стабільного та прогресивного державного управління.

Сукупність національних інтересів можна об'єднати в цілісні системи за певною ознакою в комплексну ієрархічну структуру:

- за сферами впливу (економічні, політичні, ідеологічні, інформаційні, інноваційні, корпоративні тощо);

- за рівнем стійкості (безпосередні – терміном до одного року; короткострокові – на строк від одного до п'яти років; середньострокові – від п'яти до двадцяти років; довгострокові – понад двадцять років);

- за ступенем значущості (важливі – мають загальнодержавне значення для суспільства

і пов'язані із збереженням, примноженням та захистом національних цінностей; стратегічні – спрямовані на розвиток та підтримку основоположних елементів існування держави та суспільства загалом);

- за територією впливу (глобальні, регіональні, локальні).

Окремі науковці категорично розрізняють такі поняття, як національні та громадські інтереси, заперечуючи при цьому їх нерозривний та взаємодоповнюючий зв'язок. Дійсно, ототожнення зазначених категорій може стати наслідком підміни понять, оскільки національний інтерес співвідноситься із громадськими інтересами як загальне і конкретне поняття.

Вважаємо, що громадські та національні інтереси швидше доповнюють, ніж виключають один одного. Цілком очевидно, що суспільні інтереси певною мірою залежать від ситуації на міжнародній арені, а національні інтереси, своєю чергою, відчують прямий вплив економічної ситуації в країні, рівня її соціальної та політичної стабільності, громадського середовища тощо. Окрім цього, важливим фактором, особливо для країн із економікою перехідного типу, є наявність тенденції до посилення пріоритету громадських інтересів над національними.

До числа інших дискусійних проблем належить співвідношення національних інтересів та національної безпеки на міжнародному рівні. У теорії міжнародних відносин нині є дві основоположні концепції: концепція політичного реалізму (неореалізму) і ліберальна концепція.

Концепція політичного реалізму передбачає, що структура національної безпеки є витоком окремих елементів національних інтересів, які реалізуються лише органами державної влади, водночас національна безпека – це ті заходи, які спрямовані на забезпечення існування держави в рамках міжнародних відносин (наприклад, захист суверенітету, територіальної цілісності, адекватність дій на внутрішні та зовнішні загрози тощо). Прихильники цієї теорії визначають, що національна безпека реалізовується у чотирьох напрямках: безпека особистості (формування комплексу правових і моральних правил поведінки шляхом створення національних інститутів та організацій), безпека суспільства (наявність окремих інституцій, діяльність яких спрямована на розвиток та формування суспільної свідомості задля реалізації прав, свобод та законних інтересів соціальних груп населення); безпека держави (забезпечення основоположних аспектів

функціонування держави), міжнародна безпека (підтримання міжнародного стану, за якого створюються умови, необхідні для забезпечення й підтримання фундаментальних, національних інтересів держав-учасниць) [8, с. 113].

З точки зору ліберального підходу стверджується, що особистість є ключовим аспектом функціонування суспільства і держави. Держава, знаходячись на службі в особистості й суспільства, мала забезпечувати їх права та інтереси за принципом конструктивізму. Саме суспільство має розглядатися як результат механічного складання особистостей, тому особистість протиставляється і суспільству, і державі [9, с. 41]. Отже, забезпечення безпеки держави і суспільства оцінюється не як самоціль, а як функція, яка спрямована на забезпечення безпеки окремої особистості. Безпека держави, з точки зору лібералів, має будуватися на основі міжнародної безпеки, має бути похідною від останньої. Вона ґрунтується не на балансі сил держав-учасниць системи міжнародних відносин, а на основі забезпечення між ними балансу інтересів, міжнародного права, норм моралі і справедливості.

Відповідно до ч. 1 ст. 3 Закону України «Про національну безпеку України» № 2469-VIII від 21.06.2018 р., визначено, що державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямована на захист людини і громадянина (їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності), суспільства (його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку), держави (її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недотор-

канності), території, навколишнього природного середовища (від надзвичайних ситуацій) [10].

За таких обставин вважаємо, що реалізація національних інтересів на міжнародному рівні нерозривно пов'язана з утвердженням та підтриманням національної безпеки, яку доцільно визначити як сукупність зв'язків та відносин, які зумовлюють такий стан особистості, суспільства, держави, за якого забезпечується їх стійке, стабільне існування, націлене на задоволення та реалізацію життєво-необхідних потреб, здатність вживати необхідні та адекватні заходи за наявності внутрішніх чи зовнішніх загроз.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що громадські та національні інтереси взаємодоповнюють та взаємозумовлюють одне одного. Суспільні інтереси певною мірою залежать від ситуації на міжнародній арені, а національні інтереси, своєю чергою, відчують прямий вплив економічної ситуації в країні, рівня її соціальної та політичної стабільності, громадського середовища тощо. Важливим фактором, особливо для країн із економікою перехідного типу, є наявність тенденції до посилення пріоритету громадських інтересів над національними. Реалізація національних інтересів на міжнародному рівні нерозривно пов'язана з утвердженням та підтриманням національної безпеки, яку доцільно визначити як сукупність зв'язків та відносин, що визначають такий стан особистості, суспільства, держави, за якого забезпечується їх стійке, стабільне існування, спрямоване на задоволення та реалізацію життєво-необхідних потреб, здатність вживати необхідні та адекватні заходи за наявності внутрішніх чи зовнішніх загроз.

Список літератури:

1. Воронянський О.В. «Національні інтереси» як категорія політичної науки. *Вісник Нац. юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого*. Серія : Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2011. № 10. С. 131–136.
2. Семенченко А.І. Методологія стратегічного планування у сфері державного управління забезпеченням національної безпеки України : монографія. Київ : НАДУ, 2008. 428 с.
3. Ситник Г. П. Національна безпека України: теорія і практика: навч. посібник. Київ : Вид-во «Кондор», 2007. 616 с.
4. Саламатов В.О. Структура суб'єктивних уявлень про національні інтереси України. *Вісник АН України*, 1994. № 1. С. 72–76.
5. Горбулін В.П., Качинський А.Б. Пріоритетність національних інтересів у світлі стратегії національної безпеки України. *Стратегічна панорама*. 2005. № 3. С. 11–18.
6. Глембоцький Д. Осмислення поняття «національний інтерес» для подальшої реалізації в розвитку країни. *Вісник Національної академії державного управління*. Серія «Державне управління». 2012. № 3. С. 22–29.
7. Алексеева Т.А. Рациональный эгоизм национального интереса. *Полис: политические исследования*. 1995. № 1. С. 92–96.
8. Гаджиев К.С. Введение в геополитику : учебник. Москва : Логос, 1998. 415 с.
9. Манилов В.Л. Национальная безопасность: ценности, интересы, цели. *Военная мысль*, 1995. № 6. С. 36–42.
10. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 31. Ст. 241.

**Koranchuk O.E. GNOSEOLOGICAL ASPECTS FORMATION
OF NATIONAL INTERESTS IN THE SPHERE OF THE INTERNATIONAL RELATIONS**

In article, complex investigated gnoseological aspects formation of national interests in the sphere of the international relations are covered.

The author drew a conclusion about the concept “national interest” which is expedient to differentiate proceeding from narrow and wide understanding therefore understanding of the outlined categories proceeding from achievements of scientific research activity and provisions of the current legislation of Ukraine offered authors. In particular, in narrow sense as a set of methods and means which are aimed at the development and ensuring the most important intrinsic characteristics of the state such as: independence, territorial integrity and safety, maintaining economic independence and stability, cultural, national identity of society and development of optimum living standards in society. In a broad sense as set of fundamental fields of activity of the state in the most important aspects of public and state life.

The conclusion drawn that public and national interests complement and condition each other. Public interests are in a varying degree depending on a situation on the international scene, and national interests, in turn, come under direct impact of an economic situation in the country, the level of its social and political stability, public environments and so forth. Important factors, especially for the countries with economy of transitional type, existence of a tendency to strengthening of a priority of public interests over national is.

It is specified that realization of national interests at the international level it is inseparably linked with a statement and maintenance of national security which is expedient for defining as set of communications and the relations which define such position of the personality, society, state at which their steady, stable existence is provided it is directed to satisfaction and realization of vital requirements, ability to a possibility of acceptance of necessary and adequate measures in case of existence of internal or external threats.

Besides, it offered certain scientific judgments and results, which characterized by novelty in the outlined object of research.

Key words: *national interests, public administration, national security, international relations, gnoseology, management in the field of state security.*